

مروری بر باورهای ایرانیان در مورد فرشتگان و بال‌های آنان در چند نگاره

دکتر علیرضا طاهری

(استادیار دانشکده هنر دانشگاه سیستان و بلوچستان)

زهره صادق

(دانشجوی کارشناس ارشد پژوهش هنر)

چکیده: ایرانیان از دیرباز به عالم ارواح، فرشتگان، دیوان و موجودات خارق‌العاده باور داشته و به آن اهمیت می‌دادند. آنها با استفاده از قدرت تخیل و اعتقادات، در پی به وجود آوردن فضای ذهنی خود بودند. از نگاه نقاش ایرانی، فرشته همان انسان مادی است که خداوند او را مورد رحمت خود قرار داده و به او بالی برای پرواز و دیعه داده است تا از جهان مادی و زمینی فراتر رود. در هر دوره، فرشتگان دارای ویژگی خاصی می‌باشند که بر حسب شرایط اجتماعی و سیاسی هر دوره تغییر می‌کند.

در این مقاله ابتدا عنصر بال را در میان آثار قبل از اسلام مورد توجه قرار داده و سپس به عقاید آنها مبنی بر اعتقاد به فرشتگان، در قبل و بعد از اسلام می‌پردازیم. در بخش پایانی، به بررسی طرح بال‌ها و تفاوت‌های آنان در چند نگاره می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: فرشته، بال، آثار ما قبل اسلام، نگارگری ایرانی.

مقدمه

هدف اصلی در نگارگری ایرانی، تقلید یا توصیف صرف طبیعت نیست، بلکه نمایش خیال انگیز، شاعرانه و نمادین میان انسان، طبیعت و عالم ملکوت است.

ریشه و شالوده این نگاه به تفکرات و عرفان اسلامی باز می‌گردد. سه دنیای معقول، مثالی و محسوس در اعتقادات ایرانیان همواره وجود داشته است. در این میان عالم مثال، از این جهت که رابط بین دو دنیای مادی و غیر مادی است مورد توجه هنرمند ایرانی بوده است. در ترسیم این فضای مثالی محدود نبودن به زمان و مکان سبب می‌شود تا هنرمند از فضای عالم ماده دور شده و با نگرشی حکیمانه ذهنیت‌های خود را با ساده‌ترین خطوط و خالص‌ترین رنگ‌ها، به صورت چکیده و نمادپردازانه به نمایش در آورد. او از اجزای قابل درک طبیعی استفاده کرده و برای هر کدام مفهومی ماورایی در نظر گرفت. این عناصر به منزله حلقه‌ای رابط میان

مفاهیم طبیعی این جهان و جهان دیگر بودند و نگارگر با تصرف ماهرانه، آنها را از مرز این جهان بیرون برده و مفهومی فرا واقعی به آن می‌بخشد. در این میان فرشتگان یکی از موضوعاتی هستند که نگارگر با تکیه بر اعتقادات و تخیلات خود دست به بازنمایی آن می‌زند. او انسان مادی زمان خود را همراه با بال، که نمادی از دنیای فرا مادی است در می‌آمیزد تا بتواند مقصود و ذهنیت‌های خیال خود را ترسیم کند. در این راستا بر آن شدیم تا ابتدا عنصر بال را در آثار هنری و به جا مانده ایران باستان و فرشتگان قبل از اسلام بررسی نموده سپس به نقش فرشته و شکل بال‌ها در نگارگری اسلامی بپردازیم.

قدیمی‌ترین آثار یافت شده بال‌دار در ایران

ایرانیان رب‌النوع‌های خود را به شکل حیواناتی ترکیبی یا بالدار که در زندگی آنان تأثیر فراوان داشته مصور می‌کردند. جیمز هال اعتقاد دارد «خدایان

- ۱۳- کامبخش، سیف‌الله، سفال و سفالگری در ایران از ابتدای نوسنگی تا دوران معاصر، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۴- کن‌بای، شیلا، نقاشی ایرانی، ترجمه: مهدی حسینی، تهران، سمت، ۱۳۷۸.
- ۱۵- گذار، آندره، هنر ایران، ترجمه: بهروز حسینی، تهران، شهید بهشتی، ۱۳۷۷.
- ۱۶- گری، جان، اساطیر خاور نزدیک، بین‌النهرین، چاپ اول، ترجمه: باجلان فرخی، تهران، اساطیر، ۱۳۷۱.
- ۱۷- مجیدزاده، یوسف، تاریخ و تمدن عیلام، چاپ دوم، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- ۱۸- پورحقیقی، محمدرضا، روح‌بال‌دار.
- ۱۹- مصاحب، غلام‌حسین، دایرة‌المعارف مصاحب، جلد ۲، تهران، فرانکلین، ۱۳۴۵.
- ۲۰- مک‌کال، هنریتا، اسطوره‌های بین‌النهرین، ترجمه: عباس مخبر، تهران، مرکز، ۱۳۷۳.

- ۲۱- مکارم شیرازی، ناصر (آیت‌الله)، با همکاری جمعی از دانشمندان، تفسیر نمونه، ۲۷ جلدی، جلد ۱۸، انتشارات دارالکتاب اسلامی، ۱۳۶۸.

- ۲۲- ملاصدرا، صدرالدین محمد ابراهیم شیرازی، مفاتیح الغیب و شرح اصول کافی، محمد خواجوی، تهران، وزارت فرهنگ و آموزش عالی و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۶.

- ۲۳- هال، جیمز، فرهنگ نگارهای نمادها، ترجمه: رقیه بهزادی، چاپ دوم، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۸۳.

- ۲۴- هینلز، جان، شناخت اساطیر ایران، ترجمه: ژاله آموزگار، احمد تفضلی، تهران، چشمه، ۱۳۷۵.

- 25-Mode Theinz, Fabulous Beasts and Demons, PhaidonPress Limited, 1975

◆ فهرست مقالات

- شهبازی، شاپور، ۱۳۵۰، نقش فرّ کیانی کوروش بزرگ، مجله باستان‌شناسی هنر ایران، شماره ۷ و ۸.
- غروی، مهدی، ۱۳۳۵، پژوهشی در شاهنامه، هنر و مردم، شماره ۱۶۸.

◆ بی‌نوشت

- ۱- بال‌ها، به استعاره فرمان‌روایی‌اش بر چهار گوشه جهان، به همان‌گونه که خودش در منشور معروفش گفته: (من کوروش هستم. شاه جهان، شاه بزرگ، شاه قانونی،

در بسیاری از آثار، فرشتگان، در بالای تصاویر دیده می‌شوند که بیانگر حفظ جنبه ماورایی خود می‌باشند، همچنین در برخی تصاویر بال‌ها یا بدون هماهنگی با چرخش بدن به کار رفته‌اند و یا به بدن اتصال ندارند، و این خود حاکی از آن است که نگارگر ایرانی فرشتگان را انسان‌های مادی می‌داند که بالی نمادین، برای متمایز ساختن خود از جهان خاکی دارند.

نگارگران ایرانی تا قبل از دوره صفویه تحت تأثیر فرهنگ چین و بیزانس بودند، و بعد از این دوره تحت نفوذ فرهنگ غرب قرار گرفتند. بال‌ها در دوره قاجار طبیعت‌گرایانه‌تر از قبل دیده می‌شوند و در دوران معاصر نقش کمزنگ‌تری دارند.

◆ فهرست منابع

- ۱- آدموا و گیوزالیان، نگاره‌های شاهنامه، ترجمه: زهره فیضی، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۳.

- ۲- آورزمانی و سرافراز، سکه‌های ایرانی از آغاز تا دوره زندیه، تهران، سمت، ۱۳۷۹.

- ۳- اسکارچیا، جیان روبرتو، هنر صفوی، زند و قاجار، ترجمه: یعقوب آژند، چاپ اول، تهران، مولی، ۱۳۷۶.

- ۴- بهار، مهرداد، از اسطوره تا تاریخ، تهران، آگاه، ۱۳۷۸.
- ۵- پاکباز، روئین، دایرة‌المعارف هنر، چاپ پنجم، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۷۸.

- ۶- تجویدی، اکبر، نگاهی به نگارگری ایران از آغاز تا قرن دهم (باتجدید نظر و اضافات)، چاپ دوم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.

- ۷- رزسکای، ماری، معراج‌نامه، ترجمه: شایسته‌فر، تهران، ۱۳۸۵.

- ۸- زکی، محمد حسن، تاریخ نقاشی در ایران، چاپ سوم، تهران، ۱۳۵۷.

- ۹- ستاری، جلال، مدخلی بر رمز شناسی عرفانی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۲.

- ۱۰- سجادی، سید جعفر، فرهنگ علوم فقهی، شامل اصطلاحات فلسفی کلامی و منطقی، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۶۳.

- ۱۱- ف. ژیران و دلاپورت و لاکوئه، اساطیر آشور و بابل، ترجمه: ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران، کاروان، ۱۳۸۲.

- ۱۲- قرآن کریم، ترجمه: الهی قمشه‌ای، قم، ۱۳۸۴.

اول: حامل و بردارندگان عرش. دوم: فراگیرندگان اطراف عرش خداوندی. سوم: بزرگان از فرشتگان. که از آنان جبرئیل، میکائیل، عزرائیل و اسرافیل است. چهارم: فرشتگان بهشت. پنجم: فرشتگان گماشته بر آتش جهنم. ششم: فرشتگان گماشته بر انسان‌ها. هفتم: نویسندگان اعمال. هشتم: فرشتگان گماشته شده بر احوال این جهان.

۶- جلال ستاری معتقد است در نقش برجسته مشهور سنتوری، بالای درگاه کلیسای بزرگ، این چهار حیوان همان چهار فرشته مقرب هستند.

شاه بابل، شاه سومر و آكد. شاه چهار گوشه (جهان). (مجله باستان‌شناسی هنر ایران، شماره ۷ و ۸، تابستان و پاییز ۱۳۵۰، نقش فرکیانی کوروش بزرگ، شاپور شهبازی)

۲- (sepanta mainiyu) سپندمینو نماد اصلی اهورا مزدا و روح و اندیشه او به شمار می‌آید (آموزگار، ۱۳۸۰، ۱۵).

۳- امشاسپندان، جلوه‌های اورمزد به حساب می‌آیند. در ابتدا اورمزد امشاسپندان را می‌آفریند. آنها دشمنانی در میان دیوان دارند.

۴- ورزا به «حیوان خدای طوفان گفته می‌شود. « با سر و سینه انسان و شاخ‌ها، پایین تنه و پاهای گاو مانند» (بلک، ۱۳۸۵، ۸۵).

۵- ملاصدرا فرشتگان را به اعتباری در هشت صنف می‌شمارد:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Reviewing Iranian's Beliefs Regarding Angels and Their Wings in a few Painting

Dr. Ali Reza Taheri

(Assistant Professor, Sistan and Balouchestan University, Art Faculty)

Zohreh Sadeghi

(M.A. in Art Research)

Since the beginning of time Iranians believe and pay importance to ghosts, angels, demons and incredible creatures. They use their imagination and belief to create them in their minds. From the Iranian painters point of view the angel is precisely the same as the materialistic human who God had mercy on and gave him wings to fly as a pledge so that he could go higher than this materialistic world. In each period angel have different characteristics depending on social and political status of that time. In this essay we will first consider the wing element in works before the Islamic era and then we will consider their views about angels during the era before and after Islam. Finally we will analyze the painted wings and their differences in a few paintings.

Keywords: Angel
Wing
Pre-Islamic Art
Iranian Painting

Winged Circle Symbol in Ancient Civilizations

Vahdat Yarmohammadi

(M.A. in Art Research)

In Iranian Art mystical Concepts and Symbolic signs have always been affective methods in conveying thoughts, religious and ceremonial insights. For this reason, symbolic concepts and mystical Literary and artistic works have been assigned a major part of Iranian art. Probably no other symbol was known more than the winged circle in different tribe's culture and this is why today in the modern world we can still see this sign in different companies and organization logos and trademarks.

For this purpose we study the falcon sign which was the sun's symbol in all ancient civilizations and has a deep relation with this sign, then will consider the meaning and symbols of the winged circle on those civilizations.

We hope that this research will be useful to all who wish to know more about this mystical sign.

Keywords: Symbol
Falcon
Sun
Winged Circle